

Θέματα ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας με εκπατρισθέντες

ANNA ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ABSTRACT

Το θέμα της ψυχαναλυτικής ψυχοθεραπείας με εκπατρισθέντες –με άτομα δηλαδή που ζουν προσωρινώς ή μονίμως σε μια χώρα διαφορετική από τη δική τους λόγω προσωπικής τους επιλογής– έχει προσελκύσει μικρό θεωρητικό ή κλινικό ενδιαφέρον μέχρι σήμερα. Το άρθρο αυτό επικεντρώνεται σε δύο γενικούς τομείς μείζονος σημασίας στην ψυχοθεραπευτική εργασία με εκπατρισθέντες. Ο πρώτος τομέας αφορά στους ενδοψυχικούς παράγοντες που ενδεχομένως αποτελούν βασικά κίνητρα στην απόφαση του εκπατρισμού και που συνήθως εκδηλώνονται ως προσπάθειες επίλυσης εσωτερικών δυσκολιών μέσω εξωτερικών αλλαγών, όπως η μετοίκηση. Για παράδειγμα, η προσπάθεια να επαναδιαπραγματευτούν άλυτα θέματα αποχωρισμού–εξατομίκευσης, να υπερνικηθούν ναρκισσιστικά πλήγματα ή να αντιμετωπιστούν δυσκολίες που σχετίζονται με εξελικτικούς στόχους της ενηλικίωσης. Ο δεύτερος τομέας αφορά σε σημαντικά ζητήματα της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας, όπως τους λόγους που διαμόρφωσαν το αίτημα για θεραπεία, καθώς και τα εξέχοντα δυναμικά που εμφανίζονται στη θεραπεία, με ιδιαίτερη έμφαση στις εκδηλώσεις μεταβίβασης–αντιμεταβίβασης.

Λέξεις κλειδιά: Εκπατρισθείς, Κίνητρα, Ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία.

Η ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία με εκπατρισθέντες, δηλαδή με άτομα που ζουν σε μια χώρα διαφορετική από τη δική τους, προσωρινά ή οριστικά, λόγω προσωπικής επιλογής δεν έχει αποτελέσει μέχρι στιγμής αντικείμενο επιστημονικής προσοχής στη βιβλιογραφία. Ο όρος 'εκπατρισθέντες' ή 'ex-patriates', όπως αναφέρεται στην αγγλική βιβλιογραφία, αφορά σε μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων, οι οποίοι έχουν κάποια κοινά σημεία αλλά και διαφοροποιούνται σε κάποια άλλα από τους μετανάστες: οι τελευταίοι εξαναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη χώρα τους για οικονομικούς, πολιτικούς, ή θρησκευτικούς λόγους, ενώ οι εκπατρισθέντες επιλέγουν

να αλλάξουν περιβάλλον. Συνεπώς, οι εκπατρισθέντες μπορεί να είναι διπλωμάτες, υπάλληλοι ξένων εταιρειών, φοιτητές ή γενικά άτομα που θέλουν να ζήσουν σε μια χώρα διαφορετική από τη δική τους.

Παρά το κενό στη βιβλιογραφία σχετικά με την ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία με εκπατρισθέντες, η παρέμβαση αυτή ασκείται σε σημαντικό βαθμό παγκοσμίως. Στις περισσότερες πόλεις, ειδικά στο δυτικό κόσμο, υπάρχουν παροικίες εκπατρισθέντων, με αποτέλεσμα να δημιουργείται και η ανάλογη ανάγκη για ψυχοθεραπευτική παρέμβαση. Πολλές πρεσβείες παρέχουν ονόματα επαγγελματιών ψυχικής υγείας,

των οποίων η ικανότητα να χειρίζονται την αντίστοιχη γλώσσα και η επαγγελματική τους επάρκεια έχει ελεγχθεί. Σε ορισμένες πόλεις, έχουν οργανωθεί κέντρα ψυχικής υγείας με σκοπό την παροχή υπηρεσιών, κυρίως σε εκπατρισθέντες. Στο Παρίσι, παραδείγματος χάρη, υπάρχουν τουλάχιστον δύο κέντρα που παρέχουν ψυχοθεραπεία σε αγγλόφωνους, η Διεθνής Υπηρεσία Συμβουλευτικής (International Counseling Service) και η Υπηρεσία Συμβουλευτικής των Αμερικανών Φοιτητών και Οικογενειών (American Student and Family Counseling Service). Το Διεθνές Ινστιτούτο Συμβουλευτικής (International Counseling Institute) στη Νέα Υόρκη προσφέρει ψυχοθεραπεία σε αλλοδαπούς, σε διάφορες γλώσσες. Ακόμα και στην Αθήνα, υπάρχει ειδικό παράρτημα του Εθνικού Συστήματος Υγείας για αλλοδαπούς, η Υπηρεσία Πολυγλωσσικής Συμβουλευτικής (Multilingual Counseling Service), καθώς και διάφοροι επαγγελματίες ψυχικής υγείας που ασχολούνται κυρίως ή ακόμα και αποκλειστικά με εκπατρισθέντες.

Στη βιβλιογραφία τα πιο συναφή θέματα με την ψυχοθεραπεία εκπατρισθέντων που εξετάζονται αφορούν στη γλώσσα, στον πολιτισμό και στη φυλή σε σχέση με την ψυχοθεραπεία και την ψυχανάλυση –π.χ., τα έργα των Babcock και Caudill (1958), Buxbaum (1949), Fischer (1971), Goldberg, Myers, και Zeifman (1974), Greenson (1950), Karpf (1935), Lager και Zwerling (1980), Pande (1968), Ticho (1973), και άλλων. Το πρόσφατο ενδιαφέρον σχετικά με τη μετανάστευση και την παροχή υπηρεσιών ψυχικής υγείας έχει εμπλουτίσει αυτή τη διάσπαρτη βιβλιογραφία (Akhtar, 1994. Amati-Mehler, Argentieri, & Canestri, 1993. Antokoletz, 1993. Holmes, 1992. Taketomo, 1989. Volkan 1993. Wangh, 1992). Αν και κάποιες παρατηρήσεις και θέματα που οι παραπάνω συγγραφείς έχουν επισημάνει, έχουν σχέση με την ψυχοθεραπεία με εκπατρισθέντες, υπάρχουν σημαντικές ειδοποιόι διαφορές μεταξύ των εκπατρισθέντων και των μεταναστών. Αυτές επηρεάζουν την ψυχοθεραπευτική διαδικασία και συνεπώς διαφοροποιούν και την παρέμβαση στην εκάστοτε ομάδα. Ίσως η πιο βασική

διαφορά μεταξύ τους είναι η ελευθερία επιλογής σχετικά με την αλλαγή του περιβάλλοντος. Ενώ οι μετανάστες έχουν ελάχιστες ή και καμία άλλη προοπτική πέρα από εκείνη της μετοίκησης, οι εκπατρισθέντες μπορούν να επιλέγουν ελεύθερα τον τόπο διαμονής τους μεταξύ πολλών εναλλακτικών δυνατοτήτων. Πρόσθετοι παράγοντες που επηρεάζουν την προσαρμογή σε έναν καινούριο πολιτισμό, όπως η προσωρινή ή η οριστική φύση της μετατόπισης, οι λόγοι που προκαλούν την αναχώρηση, και η στάση της καινούριας χώρας προς τους αλλοδαπούς, επιτείνουν τη διαφοροποίηση των δύο πληθυσμών.

Η παρουσίαση που ακολουθεί βασίζεται σε παρατηρήσεις και σκέψεις σχετικά με την ψυχαναλυτική ψυχοθεραπεία με εκπατρισθέντες, που προέρχεται από την κλινική πράξη της συγγραφέως και τη συνεργασία της με άλλους ψυχοθεραπευτές, και επικεντρώνεται σε δύο γενικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά ψυχικούς παράγοντες που μπορούν να λειτουργήσουν ως βασικά κίνητρα στην απόφαση του εκπατρισμού. Ο δεύτερος άξονας αφορά στα δυναμικά που εμφανίζονται στην ψυχοθεραπεία, ιδιαίτερα με αυτόν το πληθυσμό, περιλαμβάνοντας θέματα μεταβίβασης-αντιμεταβίβασης –θέματα ιδιαίτερα σημαντικά για την εξέλιξη και έκβαση της διαδικασίας αυτής.

Ψυχικοί παράγοντες που σχετίζονται με τον εκπατρισμό

Ποικίλοι λόγοι οδηγούν τα άτομα στην επιλογή να ζήσουν σε μια άλλη χώρα. Οι λόγοι αυτοί τείνουν να χωρίζονται σε δύο γενικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία, που ο Akhtar (1994) ονομάζει “υγιή αλλοπλαστική ικανότητα του Εγώ” (σ. 1055) αναφέρεται σε μια προσαρμοστικού τύπου κινητοποίηση, η οποία αποτελεί το έναυσμα για τη μετοίκηση σε μια άλλη χώρα και περιλαμβάνει λόγους, όπως καλύτερες μορφωτικές, επαγγελματικές, ή κοινωνικο-οικονομικές ευκαιρίες. Ένας υπάλληλος σε μια πολυεθνική εταιρία, που του προσφέρεται η δυνατότητα να

αναλάβει μια υψηλότερη θέση στο εξωτερικό, αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, όπως και ένας φοιτητής που παίρνει μια υποτροφία για ξένο πανεπιστήμιο το οποίο θεωρείται το καλύτερο παγκοσμίως στο αντικείμενό του. Η περιέργεια και το ενδιαφέρον για τη ζωή σε ένα άλλο πολιτισμικό πλαίσιο, τα οποία οδηγούν στη μετατοίκηση είναι, επίσης, παραδείγματα τέτοιου τύπου.

Η δεύτερη γενική κατηγορία περιλαμβάνει λόγους που σχετίζονται με την προσπάθεια, από την πλευρά του ατόμου, να επιλύσει βασικές ενδοψυχικές συγκρούσεις, αλλάζοντας το εξωτερικό του περιβάλλον, δηλαδή, με τη μετακόμιση σε μια άλλη χώρα. Ένας από τους συνηθέστερους τέτοιους λόγους είναι η προσπάθεια επαναδιαπραγμάτευσης άλυτων θεμάτων που σχετίζονται με την εξέλιξη των αντικειμενοτρόπων σχέσεών του. Δυσκολίες στον απόχωρισμό-εξατομίκευση συναντώνται συχνά, καθώς παρατηρείται μια προσπάθεια ρύθμισης της ψυχικής απόστασης μέσω της γεωγραφικής απόστασης. Το παρακάτω παράδειγμα σκιαγραφεί την προσπάθεια επίτευξης της ψυχικής απόστασης μέσω γεωγραφικής απομάκρυνσης.

Η Corina F., δεκαοκτάχρονη φοιτήτρια, απευθύνθηκε στο Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών στο πανεπιστήμιό της στις Η.Π.Α., λίγο μετά την άφιξή της από την Ιταλία, τη χώρα καταγωγής της. Η Corina παρουσίαζε συμπτώματα έντονου άγχους, κρίσεις πανικού και κατάθλιψης. Ανέφερε πως αιφνιδιάστηκε από την εμφάνιση αυτών των συμπτωμάτων, ειδικά επειδή πίστευε ότι ερχόμενη στις Η.Π.Α. για σπουδές είχε επιτύχει ένα βασικό της στόχο. Περαιτέρω διερεύνηση έδειξε ότι ένιωθε ότι είχε κερδίσει μια μεγάλη μάχη, όταν οι γονείς της συμφώνησαν να τη βοηθήσουν να πάει για σπουδές στο εξωτερικό. Περιέγραφε τους γονείς της ως πολύ ελεγκτικά άτομα που εμπόδιζαν συνεχώς οποιαδήποτε προσπάθειά της να ανεξαρτητοποιηθεί ή να αυτονομηθεί. Η Corina είχε σημαντικές δυσκολίες στη δημιουργία και διατήρηση σχέσεων με άτομα εκτός της πυρηνικής οικογένειας. Θεώρησε το ενδεχόμενο της φοίτησης στο εξωτερι-

κό ως το μόνο τρόπο απομάκρυνσης από την οικογένειά της προκειμένου να δημιουργήσει μια ξεχωριστή προσωπική οντότητα. Οι δικές της εσωτερικές δυσκολίες σε σχέση με τον απόχωρισμό και την εξατομίκευση (π.χ., οριοθέτηση στις σχέσεις με άλλους, φόβοι συγχώνευσης, κ.λπ.) εμφανίστηκαν αργότερα κατά τη διάρκεια της ψυχοθεραπείας.

Συχνά, επίσης, κάποιοι εκπατρισθέντες επιδιώκουν να υπερνικήσουν, μέσω της γεωγραφικής μετατόπισης, ένα αίσθημα διαπροσωπικής απομόνωσης, το οποίο όμως οφείλεται σε ενδοψυχικούς παράγοντες. Η περίπτωση που ακολουθεί αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Ο John D., Ιρλανδο-Αμερικανικής καταγωγής, κάτοικος Βοστώνης, υπέφερε από την παιδική ηλικία από συναισθήματα μοναξιάς, και αντιμετώπιζε βασικές δυσκολίες στη δημιουργία σχέσεων με άλλους. Οι πιο σημαντικές σχέσεις του ήταν με ξαδέλφια από το Δουβλίνο, που έρχονταν στη Βοστώνη κάθε χρόνο για το καλοκαίρι. Μετά από το πρώτο εξάμηνο σε ένα τοπικό πανεπιστήμιο, ο John αποφάσισε να μετακομίσει στο Δουβλίνο για να είναι με τα ξαδέλφια του, ελπίζοντας ότι με αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να εκπληρώσει τις ανάγκες του για εγγύτητα με τους άλλους ανθρώπους. Μέσα σε έξι μήνες ο John παρουσίασε συμπτώματα μείζονος κατάθλιψης με ψυχωτικά χαρακτηριστικά, που τον έκαναν να αναζητήσει ψυχιατρική βοήθεια. Έγινε φανερό ότι αυτή η αποδιοργάνωση οφειλόταν κατά ένα μέρος στις πιέσεις που προκλήθηκαν από την επίδραση της εμπειρίας της μετοίκησης ήταν πιέσεις σε ένα ευάλωτο ψυχικό υπόστρωμα, το οποίο χαρακτηριζόταν από σχιζοειδείς άμυνες ενάντια στη συγχώνευση, προκαλώντας έτσι τις αρχικές δυσκολίες του ατόμου στο διαπροσωπικό τομέα.

Συχνά, η θεμελιώδης ενδοψυχική σύγκρουση που οδηγεί στον εκπατρισμό εξωτερικεύεται μέσω προβολών στις χώρες ή στους πολιτισμούς προέλευσης-άφιξης. Αυτό γίνεται φανερό από την αντίληψη του ατόμου ότι η έλλειψη ικανοποίησης ή επιτυχίας σε κάποιο βασικό τομέα, όπως οι αντικειμενοτρόπες σχέσεις ή η

επαγγελματική ζωή, οφείλεται βασικά σε περιβαλλοντικούς παράγοντες. Μ' αυτό τον τρόπο διαμορφώνεται ένας διχασμός¹: η καινούρια χώρα εξιδανικεύεται ή διαποτίζεται από φαντασιώσεις επιθυμίας, οι οποίες αφορούν στοιχεία θεμελιώδους σημασίας για το άτομο, ενώ η χώρα καταγωγής υποτιμάται ως δέκτης αντίστοιχων αρνητικών προβολών, και εγκαταλείπεται. Συχνά, αυτός ο διχασμός επικεντρώνεται σε χαρακτηριστικά ή στερεότυπα του τρόπου ζωής ή των ανθρώπων της κάθε χώρας. Η παρακάτω περίπτωση απεικονίζει έναν τέτοιο διχασμό, που αφορά αντιλήψεις σχετικά με τους διαφυλικούς ρόλους και τις σχέσεις με το άλλο φύλο.

Η Carrie R., τριαντάχρονη δασκάλα από το Manchester της Μεγάλης Βρετανίας, επανειλημμένως είχε σύντομες, μη ικανοποιητικές σχέσεις με το άλλο φύλο. Την έλκυαν άνδρες που αρχικά τους αντιλαμβάνονταν ως δυνατούς αλλά σύντομα μετά τους βίωνε ως ψυχρούς και απόμακρους και, ως συνέπεια, χώριζε. Όταν ήρθε στην Ελλάδα για καλοκαιρινές διακοπές, γνώρισε διάφορους Έλληνες τους οποίους βρήκε συναρπαστικούς. Έτσι αποφάσισε πως τα προβλήματα στις σχέσεις της είχαν να κάνουν με διαπολιτισμικές διαφορές ως προς τον ανδρικό ρόλο. Διαμόρφωσε, δηλαδή, την άποψη ότι οι άνδρες στη Μεγάλη Βρετανία ήταν συναισθηματικά περιορισμένοι, σε αντίθεση με τους Έλληνες που ήταν εγκάρδιοι και ζεστοί. Με μεγάλη βεβαιότητα ότι στην Ελλάδα θα μπορούσε να γνωρίσει άνδρες οι οποίοι θα την ικανοποιούσαν περισσότερο ως σύντροφοι, αποφάσισε να εγκατασταθεί στην Ελλάδα. Μόνο μετά από μια σειρά από απογοητευτικές εμπειρίες που προκάλεσαν συναισθήματα σύγχυσης και στενοχώριας, απευθύνθηκε σε φορέα ψυχικής υγείας για να αντιμετωπίσει αυτές τις δυσκολίες.

Ενώ, όπως και στην περίπτωση που προανα-

φέρθηκε, ο διχασμός εστιάζεται ως επί το πλείστον σε χαρακτηριστικά των κατοίκων της χώρας, σε άλλες περιπτώσεις, ο διχασμός μπορεί να αφορά τον πολιτισμό γενικότερα, όπως φαίνεται από το παράδειγμα που ακολουθεί.

Ο Konrad, ένας νέος γιατρός από την Ελβετία, όταν επισκέφθηκε για πρώτη φορά τις Η.Π.Α. περιέγραψε τις αντιδράσεις του, καθώς και τη συνακόλουθη απόφασή του να μετακομίσει εκεί ως εξής: “Ξαφνικά αισθάνθηκα ζωντανός για πρώτη φορά στην ζωή μου. Ήξερα ότι εάν μετακομίσω στις Η.Π.Α., θα μπορούσα να εξελιχθώ, επειδή τα πράγματα, οι άνθρωποι, η κοινωνία, οι ακαδημαϊκοί χώροι, ο χώρος της ιατρικής, ακόμα και οι επιχειρήσεις – όλα είναι ανοικτά και προοδευτικά. Από την άλλη πλευρά, εάν έμεινα στην Ελβετία, κάθε τομέας της ζωής μου θα αποτελεματωνόταν, γιατί τα πάντα εκεί είναι συντηρητικά, ψυχρά, κλειστά”. Η μεγάλη επιμονή του τον βοήθησε να ξεπεράσει τα εμπόδια που αντιμετώπισε σε σχέση με την παροχή άδειας εργασίας στις Η.Π.Α. Η αρχική του ικανοποίηση με τον καινούριο τρόπο ζωής σύντομα υποχώρησε, μετά από τις δυσκολίες που άρχισε να αντιμετωπίζει με ανθρώπους σε θέσεις εξουσίας στο χώρο της δουλειάς, τους οποίους βίωνε ως “παλιομοδίτες” που του ανέκοπταν την εξέλιξη. Τελικά οι προϊστάμενοί του τον προέτρεψαν να απευθυνθεί σε ειδικό εάν ήθελε να διατηρήσει τη θέση του στο νοσοκομείο. Κατά τη διάρκεια της ψυχοθεραπείας φανερώθηκαν σημαντικές συγκρούσεις, τροφοδοτούμενες κατά ένα μέρος από ένα σκληρό Υπερεγώ, που είχαν προβληθεί στον πολιτισμικό τομέα.

Είναι όμως σημαντικό να σημειωθεί ότι τέτοιου είδους προβολές ενέχουν συχνά ένα ‘σπόρο αλήθειας’. Υπάρχουν, πράγματι, διαφορές στον τρόπο ζωής, στις κοινωνικές δομές, και στον πολιτισμό κάθε χώρας γενικότερα. Παραδείγματος

Σημείωση 1: Ο όρος “διχασμός” χρησιμοποιείται για τη μετάφραση του αγγλικού όρου “splitting”, σύμφωνα με το Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης των J. Laplanche και J.-B. Pontalis, αντί του όρου “διχοτόμηση”, ο οποίος χρησιμοποιείται, επίσης, ευρέως.

χάρη, ορισμένες κοινωνίες είναι λιγότερο ή περισσότερο προοδευτικές ή συντηρητικές, άλλες φαίνεται να καλλιεργούν και να προωθούν τη φυσική και συναισθηματική εγγύτητα, ενώ άλλες αξιολογούν και ενισχύουν τη διαπροσωπική απόσταση. Όμως αυτά τα στοιχεία της "πραγματικότητας" που χρησιμοποιούνται στις προβολές δεν αποτελούν τη βασική αιτία των πεποιθήσεων του ατόμου –οι πεποιθήσεις αυτές οφείλονται σε εσωτερικούς παράγοντες και διαδικασίες.

Για άλλους, η απόφαση να ζήσουν σε μια ξένη χώρα για μια χρονική περίοδο μπορεί να συσχετίζεται με δυσκολίες στην αντιμετώπιση βασικών αναπτυξιακών σταδίων της ενήλικης ζωής. Με την αίσθηση ότι περνάνε μια μεταβατική περίοδο, τα άτομα μπορεί να αναβάλουν, προσωρινά ή επ'αόριστον, διαδικασίες όπως η εξέλιξη της εκπαίδευσης, η σταθεροποίηση της καριέρας, ή η δημιουργία μόνιμων διαπροσωπικών σχέσεων, ιδιαιτέρως όταν αυτές οι διαδικασίες αγγίζουν τομείς βασικών εσωτερικών συγκρούσεων.

Όταν η Lillian T. αποφοίτησε από το λύκειο στις Η.Π.Α., αποφάσισε να κάνει το γύρο του κόσμου πριν ξεκινήσει περαιτέρω σπουδές. Φτάνοντας στη Ρώμη, σκέφτηκε να παραμείνει εκεί για ένα διάστημα, το οποίο τελικά διήρκεσε πέντε χρόνια. Κατά τη διάρκεια αυτού του χρονικού διαστήματος, έκανε διάφορες προσωρινές εργασίες –δούλεψε ως σερβιτόρα, φύλαγε παιδιά, έκανε ιδιαίτερα μαθήματα Αγγλικών. Στον προσωπικό τομέα, είχε μια σειρά από εφήμερες σχέσεις με διάφορους άλλους εκπατρισθέντες. Ποτέ δε νοίκιασε δικό της διαμέρισμα, αλλά έμενε σε σπίτια φίλων που τη φιλοξενούσαν ή την άφηναν να φροντίζει το σπίτι, όταν εκείνοι έλειπαν σε ταξίδια. Όταν τελικά άρχισε να προβληματίζεται έντονα και να αισθάνεται άγχος για το μέλλον της, απευθύνθηκε σε ειδικό. "Το τι κάνω εδώ, τι δουλειά κάνω, με ποιον είμαι, δεν έχει σημασία εφόσον δεν είμαι στην πατρίδα μου. Εδώ τώρα κάνω 'πρόβα' για τη ζωή που θα ζήσω, όταν επιστρέψω", είπε στην πρώτη συνάντησή με το θεραπευτή της. Στην ψυχοθεραπεία αργότερα ανακάλυψε ότι αυτή η αναβλητικότητα και γενικά αυτός ο τρόπος ζωής συσχετιζόταν με

μαζοχιστικές τάσεις, τροφοδοτούμενες από ενοχές για ενδεχόμενη επιτυχία σε κάθε τομέα στη ζωή της. Αυτού του είδους η παρατεταμένη εφηβεία συχνά εμφανίζεται ακόμα και σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας που υιοθετούν ένα μεταβατικό τρόπο ζωής, τον οποίο εκλογικεύουν ως απόρριψη των δυτικών κοινωνικών αρχών.

Ναρκισσιστικού τύπου δυσκολίες μπορεί, επίσης, να παίζουν βασικό ρόλο στην απόφαση για εκπατρισμό. Ο εκπατρισθείς γίνεται αντικείμενο ιδιαίτερου ενδιαφέροντος και προσοχής στον καινούριο κοινωνικό του περίγυρο και έχει την αίσθηση ότι οι άλλοι τον αντιλαμβάνονται σαν κάτι διαφορετικό και ξεχωριστό. Αυτή η αίσθηση προσφέρει ναρκισσιστική ικανοποίηση, την οποία δεν εισπράττει το άτομο στη γενέτειρα χώρα και, συνεπώς, γίνεται κίνητρο για εγκατάσταση σε ξένη χώρα.

Η Cigi, 23 ετών, εργαζόταν ως υπάλληλος σ' ένα πολυκατάστημα στη γενέτειρα πόλη της, στη Γερμανία. Ερχόμενη στην Ελλάδα για καλοκαιρινές διακοπές, γνώρισε ένα γνωστό εκδότη, με τον οποίο δημιούργησε μια συναισθηματική σχέση, και ο οποίος της προσέφερε δουλειά ως μοντέλο στα περιοδικά του, καθώς και πρόσβαση στα κοσμικά κυκλώματα της Αθήνας. Η Cigi συνεχώς εισέπραττε φιλοφρονήσεις για την εμφάνισή της και είχε μεγάλη κοινωνική επιτυχία. Αποφάσισε να μετακομίσει στην Ελλάδα, σκεπτόμενη ότι "ποτέ δεν θα είχα τέτοιες ευκαιρίες στη Γερμανία –εκεί ήμουν ένα τίποτα– μια εντελώς συνηθισμένη ξανθιά γαλανομάτα κοπέλα. Στην Ελλάδα είμαι το κάτι άλλο –διαφορετική και καλύτερη". Στα 40 της, μετά από δύο αποτυχημένους γάμους, η Cigi αντιμετώπισε αυξημένη εξάρτηση από το αλκοόλ και ζήτησε βοήθεια από ψυχίατρο. Η αξιολόγηση έδειξε ότι η κατάνωση αλκοόλ ήταν ένας τρόπος αντιμετώπισης καταθλιπτικών συναισθημάτων, που σχετιζόταν με την αίσθηση ότι η ζωή της ήταν άδεια, η εμφάνισή της είχε 'χάσει την αξία της' και οι σχέσεις με τους άλλους ήταν επιφανειακές.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι ακόμη και ορισμένες επαγγελματικές επιλογές μπορεί να βασίζονται σε ενδοψυχικά κίνητρα, όπως αυτά

που προαναφέρθηκαν. Η ένταξη στο διπλωματικό σώμα, καθώς και η επιδίωξη στρατιωτικής καριέρας, που περιλαμβάνουν μετακινήσεις κάθε δύο ή τρία χρόνια, είναι παραδείγματα τέτοιου είδους. Πολύ συχνά, άτομα με δυσκολίες στη διατήρηση μακρόχρονων σχέσεων (συναισθηματικές σχέσεις, φίλιες, σχέσεις με συνεργάτες) ή με δυσκολίες στην οριστική προσαρμογή σε έναν τόπο, γεγονός που προϋποθέτει τη 'δημιουργία ριζών', επιλέγουν τέτοιες καριέρες οι ίδιοι ή διαλέγουν συζύγους με ανάλογες απασχολήσεις. Εάν οι συνεχείς μετακομίσεις διακοπούν ή σταματήσουν, όπως στην περίπτωση συνταξιοδότησης, μπορεί να εμφανιστούν δυσκολίες σαν αυτές που προαναφέρθηκαν.

Βεβαίως, αυτά είναι λίγα παραδείγματα για το πώς η απόφαση να ζήσει κανείς στο εξωτερικό μπορεί να οφείλεται κατά κύριο λόγο σε προσπάθειες να επιλύσει ενδοψυχικές συγκρούσεις μέσω εξωτερικών αλλαγών. Υπάρχουν πολλές ενδεχόμενες παραλλαγές –όσες και τα άτομα. Εδώ όμως είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί κάτι που ίσως είναι ήδη προφανές: ότι συχνά υπάρχει μικρή ή καμιά επίγνωση, από την πλευρά του ατόμου, του μέγιστου ρόλου που παίζουν τα βαθύτερα ενδοψυχικά κίνητρα, στην απόφασή του να εκпатρισθεί. Μόνον αργότερα, όταν το άτομο αντιμετωπίζει ψυχικό πόνο, συμπτώματα ή ακόμα και αποδιοργάνωση και, συνεπώς, αναζητά την ψυχοθεραπευτική παρέμβαση, τότε τελικά ανακαλύπτει τους παράγοντες αυτούς ως γενεσιουργούς της κατάστασής του.

Κύριες ιδιαιτερότητες στην ψυχοθεραπεία με εκπατρισθέντες

Στρέφοντας τώρα την προσοχή μας στη διαδικασία της ψυχοθεραπείας, ένα αρχικό και ουσιαστικό θέμα αφορά στο αίτημα για το οποίο το άτομο απευθύνεται σε ειδικό. Ενώ είναι προφανές ότι η προσαρμογή σε μια καινούρια χώρα εξαρτάται από την ενδοψυχική ωριμότητα του κάθε ατόμου, είναι επίσης δεδομένο ότι μια τέτοια μετοίκηση δημιουργεί μια ορισμένη ψυχο-

λογική ευαλωτότητα. Όπως παρατηρεί ο Akhtar (1994) και άλλοι, η σημαντική αλλαγή του περιβάλλοντος βάζει σε δοκιμασία τις προσαρμοστικές ικανότητες του Εγώ οδηγώντας σε παλινδρομικές κινήσεις. Οι παλινδρομήσεις αυτές μπορεί να είναι ήπιας έντασης, ώστε να επηρεάσουν ελάχιστα τη λειτουργικότητα και τη διάθεση του ατόμου. Από την άλλη πλευρά, ακόμη και σε περιπτώσεις υψηλότερων επιπέδων ενδοψυχικής προσαρμογής, με τις καλύτερες εξωτερικές συνθήκες, ο εκπατρισθείς, εξαιτίας της παλινδρόμησης, μπορεί να εμφανίσει συμπτώματα ή δυσκολίες σε τομείς στους οποίους προηγουμένως λειτουργούσε ικανοποιητικά. Αυτές οι αλλαγές εκπλήσσουν και προκαλούν απορία στο άτομο, όπως φαίνεται από το παρακάτω παράδειγμα:

Η Margaret R., παιδίατρος, ήταν γενικώς ικανοποιημένη από τη ζωή της στη Νέα Υόρκη. Είχε μια καλή θέση σε πανεπιστημιακό νοσοκομείο, στενούς φίλους καθώς και έναν ευρύτερο κοινωνικό κύκλο. Ήταν ευχαριστημένη με το γάμο της με τον George, ο οποίος ήταν καθηγητής πανεπιστημίου. Όταν του προσέφεραν μια προσωρινή θέση σε ένα διάσημο ευρωπαϊκό πανεπιστήμιο, η Margaret συμφώνησε να μετακομίσει και βρήκε μια θέση σ' ένα νοσοκομείο κοντά στο πανεπιστήμιο. Λίγους μήνες μετά τη μετακόμιση, η Margaret αισθανόταν όλο και περισσότερο εκνευρισμένη και στενοχωρημένη, ειδικά σε σχέση με τον άντρα της –συναισθήματα χωρίς προηγούμενο και που τα βίωνε ως 'ουρανοκατέβητα'. Η Margaret και ο George ζήτησαν θεραπεία ζεύγους, κατά τη διάρκεια της οποίας έγινε αντιληπτό ότι οι δυσκολίες της Margaret σχετιζόνταν με μια αίσθηση ότι είχε 'αναγκασθεί' να μετακομίσει και ότι ο George δεν είχε αναλογισθεί τις δικές της επιθυμίες και ανάγκες. Η Margaret αναγνώρισε ότι δεν είχε αισθανθεί έτσι αρχικά, όταν συμφώνησε να μετακομίσει, και ότι αυτά τα συναισθήματα που πρόσφατα βίωνε, μπορεί να οφείλονταν σε εσωτερικούς παράγοντες. Η διερεύνηση τελικά αποκάλυψε συγκρούσεις σχετικά με θέματα ελέγχου και φροντίδας, που ήταν προηγουμένως εκτός συνείδησης και προέρχονταν

από βιώματα αυστηρότητας και στέρησης κατά τη διάρκεια της παιδικής της ηλικίας.

Συχνά, οι παλινδρομήσεις και οι δυσκολίες προσαρμογής, που οδηγούν σε αναζήτηση βοήθειας, σχετίζονται με άλυτα θέματα αποχωρισμού-εξατομίκευσης (είτε αυτά τα προβλήματα έχουν λειτουργήσει ως κίνητρο εκπαιρισμού είτε όχι). Η προσαρμογή σε μια καινούρια χώρα εξαρτάται σημαντικά από το βαθμό στον οποίο αυτά τα θέματα έχουν γίνει αντικείμενο ενδοψυχικής διαπραγμάτευσης με επιτυχία πριν από τον εκπαιρισμό, ή όπως λέει και ο Akhtar (1994) "από το σημείο στο οποίο το άτομο έχει αναπτύξει την ενδοψυχική ικανότητα για ξεχωριστή ύπαρξη" (σ. 1055). Η ικανότητα να αποχωρισθεί κανείς τα παλιά και οικεία αντικείμενα αγάπης και να δημιουργήσει σχέσεις με καινούρια, προφανώς αγγίζει την προβληματική του αποχωρισμού - εξατομίκευσης. Η παρακάτω περίπτωση είναι ενδεικτική:

Η Trudy R., μικρότερη από τρεις αδερφές μιας οικογένειας του αμερικανικού νότου, είχε εξαιρετικές προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές στην Ιστορία της Τέχνης σε πανεπιστήμιο κοντά στο πατρικό σπίτι στο οποίο κατοικούσε. Είχε μια έντονη κοινωνική ζωή καθώς και ικανοποιητικές σχέσεις και με τα δύο φύλα κατά τη διάρκεια της εφηβείας και μετεφηβείας. Στα 24 χρόνια της παντρεύτηκε τον Tom, με τον οποίο είχε δεσμό για τρία χρόνια και ο οποίος ανήκε στο διπλωματικό σώμα. Λίγο μετά τη μετάθεσή τους σε μια χώρα του Ευρωπαϊκού Νότου, η Trudy παρουσίασε κρίσεις πανικού με συμπτώματα αγοραφοβίας, καθώς και το φόβο ότι δε θα ξανάβλεπε την οικογένεια και τους φίλους της ποτέ. Όταν απευθύνθηκε σε ειδικό, η αξιολόγηση έδειξε ότι η προηγούμενη επιφανειακά καλή προσαρμογή της, έκρυβε βασικές δυσκολίες στον τομέα του αποχωρισμού - εξατομίκευσης. Η προσπάθεια να ρυθμίσει την εγγύτητα και την απόσταση στις διαπροσωπικές σχέσεις της ήταν μια συνεχής μάχη για την Trudy. Αντιμετώπιζε μεγάλη δυσκολία να εκφράσει τις επιθυμίες και τις ανάγκες της, ιδιαίτερα όταν αυτές δε συνέπιπταν με τις ανάγκες και επιθυμίες των άλλων. Η

Trudy φοβόταν ότι, εάν εκφραζόταν ελεύθερα, οι άλλοι θα την εγκατέλειπαν, ένας φόβος που πήγαζε από τη σχέση με τη μητέρα της, και επαναλαμβανόταν σ' όλες τις στενές σχέσεις της Trudy. Έγινε, επίσης, εμφανές ότι η Trudy, σχετικά με σημαντικές αποφάσεις ζωής, είχε ακολουθήσει την επιθυμία των γονιών της, φοιτώντας σε ένα πανεπιστήμιο κοντά στο πατρικό σπίτι και επιλέγοντας για σύζυγο γιο κοντινών φίλων των γονέων της.

Ακόμα και άτομα που χαρακτηρίζονται από ένα εύθραυστο επίπεδο ενδοψυχικής προσαρμογής, μπορεί να μην εκδηλώσουν προβλήματα πριν από τη μετοίκηση. Σε πολλές τέτοιες περιπτώσεις, μόνο μετά την εγκατάσταση στον καινούριο τόπο τα άτομα βιώνουν δυσκολίες ή εμφανίζουν συμπτώματα και συνεπώς οδηγούνται σε αναζήτηση βοήθειας.

Ο Roger, 19 ετών, αποφάσισε να φοιτήσει για ένα χρόνο στην Αθήνα λόγω του ενδιαφέροντός του για την αρχαιολογία. Ο Roger, ένας εξαιρετικός φοιτητής και αθλητής, ήταν ντροπαλός νεαρός, αν και είχε μια πλούσια κοινωνική ζωή κατά τη διάρκεια του Λυκείου καθώς και ως φοιτητής. Λίγο μετά τον ερχομό του στην Ελλάδα, είχε την πρώτη του σεξουαλική εμπειρία με μια συμφοιτήτριά του η οποία λίγο αργότερα διέκοψε τη σχέση με τον Roger και αρραβωνιάστηκε έναν άλλο συμφοιτητή της. Ο Roger άρχισε να παρουσιάζει κρίσεις θυμού, ενώ η ιδέα ότι η κοπέλα και ο αρραβωνιαστικός της "τον είχαν παγιδεύσει, για να τον κάνουν αντικείμενο κοροϊδίας", τον απασχολούσε ολοένα και περισσότερο. Απομονωνόταν σταδιακά και γινόταν όλο και πιο καχύποπτος, μέχρι που το προσωπικό του πανεπιστημίου παρενέβη καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για αποδιοργάνωση παρanoiκού τύπου.

Με λιγότερο δραματικό τρόπο αλλά με μεγαλύτερη συχνότητα, το αίτημα για ψυχοθεραπεία αφορά άτομα όπως αυτά για τα οποία έγινε λόγος στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, για τα οποία δηλαδή η επιλογή της μετοίκησης εκπορεύεται από την προσπάθεια να επιλυθούν εσωτερικές δυσκολίες μέσω εξωτερικών αλλαγών.

Όταν γίνεται εμφανές ότι αυτή η προσπάθεια δε θα είναι αποτελεσματική και ότι δε θα εκπληρωθούν οι επιθυμίες του ατόμου, τότε το άτομο που είναι απογοητευμένο και ενδεχομένως υποφέρει από ψυχικό πόνο και συμπτώματα, μπορεί να απευθυνθεί σε κάποιον ειδικό.

Ένα δεύτερο γενικό θέμα που είναι βασικό στην ψυχοθεραπευτική διαδικασία, αφορά στο μηχανισμό του διχασμού, που συχνά διακινείται σε περιπτώσεις εκπατρισμού. Ο διχασμός εύκολα ενεργοποιείται από τη διαδικασία μιας τέτοιας μετοίκησης, λόγω της ύπαρξης δύο χωρών, ενδεχομένως και δύο ανάλογων διαφορετικών νοημάτων για το άτομο. Όπως παρατηρεί και ο Akhtar (1994), το άτομο είναι "ευάλωτο ως προς το διχασμό των αναπαραστάσεων του εαυτού καθώς και του αντικειμένου σε λιβινδικές και επιθετικές γραμμές" (σ. 1058). Ο διχασμός που περιλαμβάνει την προβολή εσωτερικών δυσκολιών στο εξωτερικό περιβάλλον συνήθως εμφανίζεται με έναν από δύο τρόπους. Όσον αφορά αναπαραστάσεις αντικειμένου, το καινούριο περιβάλλον μπορεί να υποτιμάται και το παλιό να εξιδανικεύεται, ή το αντίστροφο, νοηματοδοτώντας και εξηγώντας έτσι τις δυσκολίες που το άτομο αντιμετωπίζει στη ζωή του. Συχνά, οι μηχανισμοί του διχασμού και της προβολής περιλαμβάνουν κάποιο χαρακτηριστικό της πολιτιστικής ή κοινωνικής δομής, όπως απεικονίζεται στο παρακάτω παράδειγμα.

Η Claudia, που καταγόταν από τη Μεγάλη Βρετανία, ζήτησε βοήθεια σε ειδικό στην Αθήνα μετά το διαζύγιο από τον Έλληνα σύζυγο και πατέρα των τεσσάρων παιδιών της, με τον οποίον ήταν παντρεμένη για είκοσι χρόνια. Η Claudia ήταν σχεδιάστρια ρούχων και η δική της εργασία αποτελούσε την κύρια πηγή οικονομικής στήριξης της οικογένειάς της. Ο σύζυγός της τη βοήθησε, ως διευθυντής της επιχείρησης. Κατά τη διάρκεια του γάμου τους, όμως, προέκυψαν σοβαρά προβλήματα αλκοολισμού και περιστατικά σωματικής κακοποίησης της από τον ίδιο, με αποτέλεσμα η Claudia να αποφασίσει να χωρίσει. Ενώ η Claudia είχε σημαντικό ταλέντο ως σχεδιάστρια, έτεινε να είναι παθητική και αυ-

τοκαταστροφική σε κάποιους τομείς της ζωής της, π.χ., ποτέ δεν έμαθε τα βασικά στοιχεία που αφορούν τη διαχείριση μιας επιχείρησης. Παρότι η επιχείρησή της ήταν πολύ επιτυχής, η Claudia έμεινε σχεδόν άπορη, λόγω των κακών επαγγελματικών χειρισμών του συζύγου της, ο οποίος επιπλέον την έκλεβε. Λίγο μετά από το διαζύγιο της, η Claudia άρχισε να υποφέρει από έντονο άγχος και συμπτώματα κατάθλιψης και απευθύνθηκε σε ειδικό. Κατά τη διάρκεια της ψυχοθεραπείας, η Claudia επανειλημμένα παραπονιόταν για δυσκολίες που αντιμετώπιζε στη διαχείριση πρακτικών θεμάτων, όπως, π.χ., νομικά θέματα και άλλα προβλήματα που σχετίζονται με την ελληνική κοινωνική δομή. Η Claudia υποστήριζε ότι οι βασικές αιτίες των δυσκολιών της ήταν το σύστημα δικαιοσύνης, καθώς και οι κοινωνικές υπηρεσίες, τα οποία είναι διεφθαρμένα και δυσλειτουργικά συστήματα. Σύμφωνα με την Claudia, ήταν μάταιο να προσπαθήσει να πάρει διατροφή διότι ο άντρας της θα εξαγόραζε τους δικαστές. Επίσης, πίστευε ότι οι σωματικές επιθέσεις από τον άντρα της, που την περίμενε σε διάφορα σημεία, ήταν αναπόφευκτες, επειδή η αστυνομία και το σύστημα δικαιοσύνης δε θα την προστάτευαν. Αντίθετα, πίστευε ότι η Μεγάλη Βρετανία θα προσφέρει πλήρη νομική βοήθεια και κοινωνική στήριξη στην ίδια και στα παιδιά της. Μη μπορώντας να αναγνωρίσει το διχασμό και προβολή των παθητικών και ενεργητικών τάσεων της στις δύο χώρες, η Claudia αποφάσισε να επιστρέψει στη Μεγάλη Βρετανία.

Επιπτώσεις στην ψυχοθεραπευτική διαδικασία

Οι κύριοι ενδοψυχικοί παράγοντες που σχετίζονται με τον εκπατρισμό, καθώς και τα ποικίλα αιτήματα, που διαμορφώνονται για την αναζήτηση ψυχικής βοήθειας, έχουν βασικές επιπτώσεις στην ψυχοθεραπευτική διαδικασία. Όπως σημειώνει και ο Akhtar (1994), ο θεραπευτής καλείται να "βοηθήσει τον ασθενή να αποσυνδέσει τα πολιτιστικά θέματα από τις ενδοψυ-

χικές συγκρούσεις, όσο κι αν αυτά συμπιπουν..., η χρήση αυτή 'της πραγματικότητας' ως άμυνας πρέπει να παρατηρείται προσεχτικά και να γίνεται χειρισμός της ερμηνευτικά". Είναι συνήθως προφανές ότι η συνειδητοποίηση και αναγνώριση της πολιτιστικής πραγματικότητας έχει μεγάλη σημασία για την ψυχοθεραπευτική διαδικασία. Η παράβλεψη, ή η άρνηση υπαρκτών πολιτιστικών χαρακτηριστικών, είναι τόσο επιζήμιο για τη θεραπεία, όσο είναι το να δίνεται σε αυτά μεγαλύτερη σημασία απ' αυτή που τους αρμόζει ως αιτίες προβλημάτων.

Παρ' όλα αυτά, ο χειρισμός που ενδείκνυται για αυτά τα θέματα εξαρτάται επίσης από την οργάνωση της προσωπικότητας του θεραπευομένου και ειδικά από το πόσο βασίζεται σε αμυντικές κινήσεις όπως διχασμός, προβολή, κ.λπ. Με θεραπευόμενους που παρουσιάζουν μια πιο ευέλικτη οργάνωση προσωπικότητας και βασίζονται λιγότερο στο διχασμό και προβολή, η διερεύνηση των αντιλήψεων που προαναφέρθηκαν μπορεί να είναι πιο άμεση και σύντομη. Αντίθετα, όσο πιο άκαμπτη και ευάλωτη είναι η οργάνωση της προσωπικότητας και η χρήση αμυνών, όπως η προβολή, τόσο πιο προσεκτική ενδείκνυται να είναι η προσέγγιση του ψυχοθεραπευτή. Με αυτούς τους ασθενείς, η άμεση διερεύνηση αυτών των αντιλήψεων, βιώνεται συχνά ως μια αναμέτρηση, δηλαδή ως μια αμφισβήτηση της αντίληψης που οι ασθενείς αυτοί έχουν για την πραγματικότητά τους. Συχνά αντιδρούν με θυμό, απόσυρση, ή αποδιοργάνωση. Εναλλακτικά, μπορεί η αρχική αντίληψη να διαμορφωθεί, μεταπορίζοντας την εστία των εξωτερικών προβολών σε κάποιο άλλο στοιχείο της πραγματικότητας. Παραδείγματος χάρη, για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο θεραπευόμενος δεν ευθύνεται πια το σύστημα δικαιοσύνης, αλλά τα συντηρητικά κοινωνικά στερεότυπα. Συχνά, προκύπτει μια αναστροφή στο διχασμό, ανάμεσα στη χώρα προέλευσης και την καινούρια χώρα. Τότε, ο θεραπευόμενος έχει την εντύπωση ότι έχει κάνει λάθος, σκεπτόμενος ότι "αυτό που γύρευα, ήταν πάντα στην χώρα μου -εκεί είναι τα πράγματα καλά- εδώ είναι χάλια".

Με αυτούς τους ασθενείς, είναι ιδιαίτερα σημαντική η αναγνώριση του 'σπόρου αλήθειας' κατ' αρχήν, πολύ πριν από τη διερεύνηση των προαναφερθεισών αντιλήψεων. Γενικότερα, είναι πιο χρήσιμο να επικεντρωθεί η ψυχοθεραπευτική διαδικασία στην ενδυνάμωση του Εγώ και της οργάνωσης της προσωπικότητας πριν προχωρήσει προς τη διερεύνηση των αντιλήψεων που βασίζονται στο διχασμό.

Μεταβίβαση

Η μεταβίβαση συνιστά πολύ γόνιμο έδαφος για την ενεργοποίηση της προβολής και του διχασμού, καθώς και άλλων ενδοψυχικών κινήσεων. Αυτό αποδεικνύεται πρώτα απ' όλα από την επιλογή του θεραπευτή, σύμφωνα με την εθνικότητά του. Η συγκεκριμένη προτίμηση είναι ενδεχομένως πολυσήμαντη. Η προτίμηση για θεραπευτή από την ίδια χώρα καταγωγής με το θεραπευόμενο μπορεί να οφείλεται, τουλάχιστον μερικώς, στην επιθυμία ή πεποίθηση, ότι αυτός μπορεί να κατανοήσει καλύτερα τον θεραπευόμενο, σε σχέση με διάφορα θέματα -τους τρόπους ανατροφής, τη ζωή στη χώρα καταγωγής, τη διαδικασία προσαρμογής στην καινούρια χώρα, και άλλα. Ενώ είναι προφανές ότι από διάφορες απόψεις αυτές οι εμπειρίες είναι πιο κοντά στα βιώματα δύο ανθρώπων από την ίδια χώρα, μια τέτοια προτίμηση για θεραπευτή μπορεί επιπλέον να αντανακλά βαθύτερες ασυνείδητες, αμυντικές κινήσεις. Μπορεί, παραδείγματος χάρη, να δείχνει μία τάση αποφυγής της εσωτερικής βίωσης μέσω της εστίασης στην εξωτερική πραγματικότητα, ή μία σύγχυση ανάμεσα στο ενδοψυχικό και το εξωτερικό. Συχνά υπάρχει μια αίσθηση ότι ο θεραπευτής έχει αντιλήψεις παρόμοιες με αυτές του θεραπευομένου σχετικά με την 'πολιτιστική πραγματικότητα' καθώς και τη χώρα καταγωγής ή την καινούρια χώρα -ή ότι ο θεραπευτής έχει δυσκολίες προσαρμογής και προβλήματα με τον τρόπο ζωής, ανάλογες με αυτές του θεραπευομένου. Σε τέτοιες περιπτώσεις, όταν ο θεραπευτής προτείνει να διερευνηθούν αυτές τις αντιλήψεις από κοινού, ο θερα-

πευόμενος εκπλήσσεται. Πάντως η εξέταση αυτών των θεμάτων μπορεί να αποδειχθεί πολύ αποτελεσματική, όπως φαίνεται στο παρακάτω παράδειγμα.

Η Roberta X., από τις Η.Π.Α., μετακόμισε στην Ελλάδα όταν παντρεύτηκε έναν Έλληνα γιατρό που γνώρισε στο πανεπιστήμιο. Μετά από δέκα χρόνια γάμου, ο άντρας της, που είχε πολλαπλές εξωσυζυγικές σχέσεις κατά τη διάρκεια του γάμου τους, την άφησε για μια πιο νέα γυναίκα. Η Roberta επέλεξε να μείνει στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια των επόμενων χρόνων δημιούργησε μια σειρά από σχέσεις με άντρες, οι οποίοι είχαν σημαντικά κοινά στοιχεία- ήταν όλοι άπιστοι, και όλοι την εγκατέλειπαν για μια άλλη γυναίκα. Η Roberta αποφάσισε να απευθυνθεί σε ειδικό, αλλά επέμενε ο ψυχοθεραπευτής της να προέρχεται από τις Η.Π.Α. Όπως εξήγησε κατά τη διάρκεια της αξιολόγησης, ο λόγος που την οδήγησε σε αυτή την επιλογή ήταν η αίσθηση ότι "ο/η ψυχοθεραπευτής/τρια από την Ελλάδα θα προσπαθούσε να αναιρέσει την πραγματικότητα, ότι δηλαδή όλοι οι Έλληνες άντρες είναι άπιστοι -ή θα υποστήριζε ότι η απιστία είναι αναπόφευκτη και ότι εγώ έχω πρόβλημα που δεν το παραδέχομαι. Μόνο ψυχοθεραπευτής/ τρια από τις Η.Π.Α. θα αναγνώριζε την πραγματικότητα, ότι όλοι οι άντρες στην Ελλάδα είναι άπιστοι και ότι είναι αδύνατον να έχει μια ξένη γυναίκα σχέση με Έλληνα." Όταν κατά τη διάρκεια της ψυχοθεραπείας διερευνήθηκαν αυτές οι σκέψεις, η Roberta ανακάλυψε έκπληκτη ότι οι αντιλήψεις της δεν ίσχυαν γενικά. Επιπλέον συνειδητοποίησε την τάση της να διαλέγει επανειλημμένως άντρες με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν.

Η προτίμηση για θεραπευτή από την ίδια χώρα μπορεί, επίσης, να αποτελεί ένδειξη της προσπάθειας να διατηρηθεί η σχέση με τη χώρα καταγωγής, την οποία αντιπροσωπεύει ο ψυχοθεραπευτής, εξαιτίας των δυσκολιών του θεραπευόμενου σε θέματα αποχωρισμού-εξατομίκευσης. Ο θεραπευτής μπορεί επιπλέον να αντιπροσωπεύει σημαντικά αντικείμενα του παρελθόντος, με τα οποία ο θεραπευόμενος προσπαθεί να δια-

τηρήσει επαφή, ή να επαναδιαπραγματευθεί τυχόν δυσκολίες που είχε μαζί τους στο παρελθόν. Όμως και αντίθετα, μια τέτοια προτίμηση μπορεί να καταδεικνύει μια προσπάθεια προσαρμογής μέσω ταυτίσεων -ο θεραπευόμενος αντιλαμβάνεται το θεραπευτή ως κάποιον που έχει έρθει από την ίδια χώρα και έχει προσαρμοστεί επιτυχώς στην καινούρια. Ο θεραπευόμενος ταυτίζεται έτσι μαζί του, ευχόμενος να εξασφαλίσει μια παρόμοια επιτυχημένη προσαρμογή.

Το γεγονός ότι η κοινότητα των εκπαιρισθέντων είναι συχνά μικρή μπορεί, επίσης, να σχετίζεται με την προτίμηση για θεραπευτή από την ίδια χώρα. Για άτομα που χαρακτηρίζονται από καχυποψία, ή ακόμη και παρανοϊκές τάσεις, αυτή η επιλογή μπορεί να συνδέεται με ανάγκη για έλεγχο του θεραπευτή -μαθαίνοντας για αυτόν από την κοινότητα. Δυσκολίες διατήρησης ορίων, και επιθυμία διεξόδου στη ζωή του θεραπευτή, π.χ., συναντήσεις σε δημόσιους χώρους, μπορεί να επηρεάζουν την επιλογή για θεραπευτή από την ίδια χώρα.

Η προτίμηση για θεραπευτή από την καινούρια χώρα μπορεί, επίσης, να είναι πολυσήμαντη. Φόβος και επιθυμία για συμβιωτική ένωση, μπορεί να παίξουν σημαντικό ρόλο, με την έννοια ότι ο θεραπευτής, ενδεχομένως, αντιπροσωπεύει ένα ξεχωριστό, καινούριο και διαφορετικό αντικείμενο από τα αντικείμενα του παρελθόντος, από τα οποία ο θεραπευόμενος προσπαθεί να απελευθερωθεί. Η προσπάθεια επίλυσης ναρκισσιστικών δυσκολιών μπορεί επίσης να έχει επηρεάσει μια τέτοια επιλογή, καθώς ο θεραπευόμενος επιδιώκει να ταυτιστεί με αντικείμενο από την καινούρια χώρα και όχι από την παλιά, την οποία έχει υποτιμήσει και απορρίψει. Το παρακάτω παράδειγμα είναι ενδεικτικό:

Η Melina M., από την Ιταλία, φοιτούσε στις Η.Π.Α. Ερχόμενη στο Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών, επέμενε στη συνεργασία με ψυχοθεραπευτή από τις Η.Π.Α. Εξήγησε την επιθυμία της ως εξής: "Οι Αμερικανοί είναι προοδευτικοί στην σκέψη τους και γι' αυτό η χώρα τους είναι η χώρα της επιτυχίας. Αντίθετα, οι Ευρωπαίοι, ειδικά οι Νοτιοευρωπαίοι, είναι συντηρητικοί και

αποτυχημένοι. Θέλω επιτυχημένο θεραπευτή για να μπορώ να πετύχω στη ζωή μου και εγώ.”

Δεδομένου ότι η κοινότητα των εκπαιρισθέντων είναι συχνά μικρή, η προτίμηση για θεραπευτή από την καινούρια χώρα μπορεί να δείχνει μια προσπάθεια για διατήρηση ορίων και ξεχωριστή ζωή. “Δε θέλω να βλέπω τη θεραπευτριά μου στην εκκλησία, σε δημόσιους χώρους ή πολιτιστικά γεγονότα: δε θέλω να αισθάνομαι αμηχανία συναντώντας την τυχαία, ή να ξέρω τι γίνεται στην προσωπική της ζωή”, ανέφερε μια φοιτήτρια από τις Η.Π.Α που σπούδαζε στη Γαλλία, εξηγώντας την επιλογή θεραπευτή της. Τέτοια προτίμηση μπορεί επιπλέον να σχετίζεται με δυσκολίες στην εμπιστοσύνη, καθώς ο θεραπευόμενος φοβάται ότι η θεραπεία και τα μυστικά του μπορούν να γίνουν γνωστά στην κοινότητα.

Η προτίμηση για θεραπευτή από την καινούρια χώρα μπορεί να λειτουργήσει και ως αντίσταση. Μια τέτοια αρχική προτίμηση μπορεί αργότερα να αντικατασταθεί από μια αίσθηση ότι ο θεραπευτής δε βλέπει ή δεν κατανοεί βασικές πλευρές της ζωής του θεραπευομένου, λόγω πολιτισμικών διαφορών, όπως φαίνεται στο παράδειγμα που ακολουθεί.

Ο Tom F., Αμερικανός υπάλληλος μιας πολυεθνικής εταιρείας με γραφεία στο Παρίσι, απευθύνθηκε σε ειδικό, όταν ο παθολόγος του έκρινε ότι μια σειρά γαστρεντερολογικών διαταραχών σχετιζόνταν με σοβαρές ψυχολογικές δυσκολίες. Ο Tom, έχοντας διαβάσει σχετικά με τις ψυχοσωματικές διαταραχές, διάλεξε ένα Γάλλο ψυχοθεραπευτή, επειδή διαμόρφωσε την άποψη ότι οι Γάλλοι ήταν οι καλύτεροι στον τομέα της ψυχοσωματικής. Μετά από μερικούς μήνες ψυχοθεραπείας, ο Tom άρχισε να εκφράζει την αίσθηση ότι ο θεραπευτής δεν μπορούσε να κατανοήσει πολλά από τα προβλήματά του, λόγω πολιτισμικών διαφορών. Αργότερα έγινε εμφανές ότι αυτή η αίσθηση ήταν, από τη μια, μία αντίσταση προς περαιτέρω διερεύνηση ορισμένων θεμάτων και, από την άλλη, μία εκδήλωση της μεταβίβασης, μέσω της οποίας επαναλήφθηκε η απόμακρη σχέση που ο Tom είχε με τον πατέρα του.

Μερικές φορές η αντίσταση εκδηλώνεται με

το δισταγμό του θεραπευομένου να εκφράσει τις σκέψεις και τα συναισθήματά του, ιδιαίτερα τα επικριτικά και επιθετικά συναισθήματα, που σχετίζονται με πολιτισμικά θέματα, επειδή φοβάται ότι θα προκαλέσει ή θα απομακρύνει το θεραπευτή. Τελικά, ο θεραπευτής γίνεται μέρος της ευρύτερης κίνησης διχασμού που κάνει ο θεραπευόμενος. Ο θεραπευόμενος αισθάνεται ότι ο θεραπευτής έχει τα ίδια αρνητικά χαρακτηριστικά τα οποία έχει προβάλει στην καινούρια χώρα γενικότερα. Με αυτό τον τρόπο, ο Αμερικανός θεραπευόμενος πιστεύει ότι ο Ιταλός ψυχοθεραπευτής είναι “ανέντιμος, όπως όλοι οι μαφιόζοι”, ενώ ο Ευρωπαίος θεραπευόμενος πιστεύει ότι ο Αμερικανός θεραπευτής είναι “ψυχρός και απόμακρος”.

Αντιμεταβίβαση

Όπως και με τη μεταβίβαση, ενδέχεται να υπάρχουν πολλές μορφές αντιμεταβιβαστικών κινήσεων. Όταν θεραπευτής και θεραπευόμενος έχουν την ίδια καταγωγή, συχνά ο θεραπευτής τείνει να υποθέτει ότι υπάρχουν πολλές ομοιότητες μεταξύ τους, ενδεχομένως περισσότερες από εκείνες που πραγματικά έχουν. Μπορεί, επίσης, να υπάρξει μια υπερεπένδυση στο θεραπευόμενο, ή μια τάση για υπερπροστατευτικότητα και καθοδήγηση. Τα άλυτα θέματα, ή οι εύαλωτοι τομείς του θεραπευτή, μπορεί να διακινούνται πιο εύκολα από θεραπευόμενους που προέρχονται από την ίδια χώρα με τη δική του. Ειδική προσοχή χρειάζεται με θέματα που σχετίζονται με τον εκπαιρισμό του θεραπευτή, δηλαδή τους λόγους για τους οποίους ο θεραπευτής έφυγε από την πατρίδα του, προσωπικά προβλήματα προσαρμογής του, πώς αντιλαμβάνεται την καινούρια χώρα, κ.λπ. Συνεπώς, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή σε σχέση με το φαινόμενο που οι Shapiro και Pinsker (1973) αναφέρουν ως “κοινό εθνικό σκότος” που εμποδίζει διερεύνηση τέτοιων αντιλήψεων. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω κλινικό παράδειγμα.

Η Stefania T. λίγο μετά την άφιξή της στις

Η.Π.Α για σπουδές, απευθύνθηκε σε ειδικό στο Συμβουλευτικό Κέντρο Φοιτητών. Εξήγησε ότι αισθανόταν πολύ μόνη και διαφορετική από τους άλλους φοιτητές, τους οποίους βίωνε ως απόμακρους. Η Stefania αναρωτιόταν εάν θα μπορέσει ποτέ να αισθανθεί ότι 'ανήκει' σ' αυτό τον καινούριο κόσμο. Ο ψυχοθεραπευτής που προερχόταν από τη Νότιο Αμερική αλλά ζούσε χρόνια στις Η.Π.Α. απάντησε ως εξής: "Να ανήκεις; Ποτέ δε θα γίνει αυτό. Οι Αμερικάνοι είναι ψυχροί και απόμακοι. Δεν πρέπει να περιμένεις ότι θα αισθανθείς ποτέ ότι θα ανήκεις –εάν το περιμένεις αυτό, θα απογοητευθείς. Δε δέχονται τους ξένους εδώ."

Η συμμετοχή θεραπευτή και θεραπευομένου στην ίδια κοινότητα μπορεί να έχει αντίκτυπο στη ζωή του θεραπευτή, σε πρακτικά θέματα, αλλά και κινητοποιώντας τον ενδοψυχικά. Παραδείγματος χάρη, όταν η κοινότητα είναι μικρή, ο θεραπευτής είναι πιθανό να συναντά το θεραπευόμενο σε κοινωνικές εκδηλώσεις ή συνειδητά να περιορίζει τις εξόδους του, προκειμένου να μη συναντά το θεραπευόμενο. Σε κάθε ενδεχόμενο, διάφορα συναισθήματα και σκέψεις θα προκληθούν στο θεραπευτή, που συνιστούν ένα ιδιαίτερο θέμα προβληματισμού και διερεύνησης για τον ίδιο. Τελικά, ιδιαίτερη προσοχή απαιτεί η διαχείριση μιας ενδεχόμενης απόφασης του θεραπευομένου να επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του, αφού μια τέτοια απόφαση μπορεί να ενεργοποιήσει διάφορα συναισθήματα στο θεραπευτή –ικανοποίηση, απογοήτευση, φόβο, ή φθόνο.

Όταν ο θεραπευτής και θεραπευόμενος κατ'άγονται από διαφορετικές χώρες, ενδέχεται διαφορετικά να εξελιχθούν και τα δυναμικά της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας. Η γνώση από πλευράς του θεραπευτή των πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων που χαρακτηρίζουν τη ζωή του θεραπευομένου πριν και μετά τον εκπατρισμό, είναι ουσιαστικής και καθοριστικής για την έκβαση της ψυχοθεραπευτικής διαδικασίας. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό όταν υπάρχει κάποια σύγχυση στο θεραπευόμενο μεταξύ του πολιτισμικού και του ενδοψυχικού –ο θεραπευτής τότε καλείται να προωθήσει τη διάκριση των δύο αυτών τομέ-

ων, καθώς και την κατανόηση της αλληλεπίδρασής τους, όπως και στο παρακάτω παράδειγμα.

Ο Hasan, γιατρός από μια Αραβική χώρα που ζούσε στην Αμερική, απευθύνθηκε σε ειδικό εξαιτίας σεξουαλικών προβλημάτων που αντιμετώπιζε, προβλήματα ανικανότητας. Περιγράφοντας τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια, ανέφερε ότι κοιμόταν στο ίδιο κρεβάτι με τους γονείς του μέχρι την ηλικία των δώδεκα, ενώ στη συνέχεια κοιμόταν σε άλλο κρεβάτι στο ίδιο όμως δωμάτιο. Ο Hasan, δε θεωρούσε αυτές τις συνθήκες ιδιαίτερα σημαντικές επειδή ήταν συνηθισμένες στην κοινωνία του. Ο νεαρός Αμερικανός θεραπευτής του, σκεπτόμενος ότι αυτές οι συνθήκες ύπνου συναντώνται σε αρκετούς πολιτισμούς, δε θεώρησε ότι ενδεχομένως σχετίζονται με το πρόβλημα του Hasan. Μόνο μετά από συζητήσεις με συναδέλφους και τη συνειδητοποίηση ότι ορισμένες πολιτισμικές συνθήκες μπορεί να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στην ψυχοσεξουαλική εξέλιξη, μπόρεσε να εκτιμήσει τη σημασία που είχε το στοιχείο αυτό του ιστορικού, για το αίτημα του θεραπευομένου. Προσοχή χρειάζεται, επίσης, σε σχέση με ενδεχόμενες προκαταλήψεις που μπορεί να έχει ο θεραπευτής για τη χώρα του θεραπευομένου –προκαταλήψεις που μπορεί να είναι αρνητικές ή θετικές. Για παράδειγμα, να θεωρεί τη χώρα του θεραπευομένου ως 'εξωτική' ή 'ρομαντικά διαφορετική'.

Τέλος, ο θεραπευτής ενδέχεται να αισθάνεται μία μεγαλύτερη ευθύνη για το θεραπευόμενο που βρίσκεται μακριά από την πατρίδα του. Αυτή η τάση του θεραπευτή μπορεί να αποτελεί αντίδραση στη μεταβίβαση του θεραπευομένου, ο οποίος αισθάνεται ευάλωτος και νιώθει την ανάγκη για προστασία. Αυτό παρατηρείται συχνότερα σε σχέση με πιο νέους θεραπευόμενους, ειδικά φοιτητές, όπου η μεταβίβαση-αντιμεταβίβαση μπορεί να οδηγήσουν στην ανάληψη γονεϊκού ρόλου από την πλευρά του θεραπευτή.

Γλώσσα

Ο ρόλος της γλώσσας, και ειδικώς τα χαρα-

κτηριστικά της πολυγλωσσίας, για την ψυχοθεραπευτική διαδικασία, έχουν αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένου επιστημονικού ενδιαφέροντος (Amati-Mehler et. al., 1993. Anzieu, 1976. Baxter & Cheng, 1996. Buxbaum, 1949. Flegenheimer, 1989. Greenson, 1950. Grinberg & Grinberg, 1989. Oquendo, 1996). Σύμφωνα με την παραπάνω βιβλιογραφία, σε ψυχοθεραπείες που εμπλέκονται δύο ή περισσότερες γλώσσες, η προτίμηση για τη μία ή άλλη γλώσσα, καθώς και οι αλλαγές από τη μία γλώσσα στην άλλη είναι συχνά πολυσήμαντα φαινόμενα, τα οποία αποτελούν, ενδεχομένως, εκδηλώσεις παλινδρόμησης, μεταβίβασης (ειδικότερα αντίστασης) και αντιμεταβίβασης. Συνεπώς, η σημασία της παρατήρησης και διερεύνησης των παραπάνω είναι προφανής. Λόγω της ήδη υπάρχουσας, πλούσιας βιβλιογραφίας, η αναλυτική αναφορά στα θέματα αυτά, δεν περιλαμβάνεται στους σκοπούς της παρούσας μελέτης.

Επίλογος

Τα κλινικά παραδείγματα που περιγράφηκαν είναι ενδεικτικά των ψυχικών παραγόντων που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην απόφαση του εκπατρισμού και του τρόπου κατά τον οποίο αυτοί ανακύπτουν, ιδιαίτερα μετά τη μετοίκηση. Αυτοί οι παράγοντες χαρακτηριστικά αντικατοπτρίζουν μια προσπάθεια να επιλυθούν ενδοψυχικές δυσκολίες με την πραγματοποίηση μιας εξωτερικής αλλαγής, δηλαδή, μετοικώντας σε μια ξένη χώρα. Δυσκολίες τέτοιου είδους περιλαμβάνουν ανεπίλυτα θέματα αποχωρισμού-εξατομίκευσης, συγκρούσεις στην εξέλιξη βασικών αναπτυξιακών στόχων της ενηλικίωσης, καθώς και ναρκισσιστικού τύπου δυσκολίες.

Αυτές οι απόπειρες επίλυσης εσωτερικών προβλημάτων μέσω της διαδικασίας του εκπατρισμού αναποδογραφα αποτυγχάνουν, καταλήγοντας σε απογοήτευση, ψυχικό πόνο, και σε κάποιες περιπτώσεις περαιτέρω ψυχική αποδιοργάνωση, οδηγώντας πιθανά το άτομο στην αναζήτηση ψυχοθεραπείας. Άλλοι συνήθεις λό-

γοι που οδηγούν το άτομο στη διαμόρφωση αιτήματος για θεραπεία περιλαμβάνουν την παλινδρόμηση, που οφείλεται στην επιβάρυνση του Εγώ λόγω της μετοίκησης και των δυσκολιών προσαρμογής, που προκύπτουν από εσωτερική ευαλωτότητα, για παράδειγμα, προβλήματα στον αποχωρισμό-εξατομίκευση.

Η παρούσα μελέτη αναφέρεται, επίσης, σε εξέχοντα δυναμικά που συχνά προκύπτουν στην ψυχοδυναμική ψυχοθεραπεία με εκπατρισθέντες. Ιδιαίτερως αξιοσημείωτες είναι οι τάσεις για διχασμό και προβολή, όπου η χώρα καταγωγής υποτιμάται και η καινούρια χώρα εγκατάστασης εξιδανικεύεται, ή το αντίθετο, ανάλογα με την ποιότητα των βιωμάτων που έχουν σημασία για το εκάστοτε άτομο. Σε τέτοιες περιπτώσεις, εσωτερικές δυσκολίες συχνά διπλώνονται με πολιτισμικά στερεότυπα και εξωτερικεύονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε το άτομο αποδίδει τις προσωπικές δυσκολίες του σε χαρακτηριστικά της μιας ή της άλλης χώρας. Ένας μείζων θεραπευτικός στόχος είναι η διάκριση του ενδοψυχικού από το πολιτιστικό, κάτι που απαιτεί ευαισθησία και ικανότητα διαχείρισης από πλευράς του θεραπευτή, δεδομένου ότι 'σπόροι αλήθειας' συχνά περικλείονται σε αυτές τις αντιλήψεις. Η επιλογή θεραπευτικής τεχνικής εξαρτάται από τη δομή προσωπικότητας του θεραπευομένου, ενώ διερεύνηση τέτοιων θεμάτων μπορεί να προχωρήσει με έναν περισσότερο ή λιγότερο άμεσο τρόπο στους θεραπευόμενους με πιο εξελιγμένα επίπεδα ψυχικής οργάνωσης. Στις περιπτώσεις πιο ευάλωτων δομών προσωπικότητας, άμεση διερεύνηση μπορεί να οδηγήσει σε αποδιοργάνωση. Διερεύνηση των κύριων θεμάτων μέσω άλλων δρόμων είναι συχνά πιο αποδοτική σε τέτοιες περιπτώσεις.

Η μεταβίβαση είναι συχνά γόνιμο έδαφος για την εκδίπλωση πολλών τέτοιων δυσκολιών. Η επιλογή θεραπευτή ανάλογα με τη χώρα καταγωγής του αποτελεί συχνά την πρώτη εκδήλωση της μεταβίβασης. Η προτίμηση για θεραπευτή που κατάγεται από την ίδια χώρα μπορεί να ενέχει πολλά νοήματα, όπως συμβιωτικού τύπου επιθυμίες για ένα μητρικό αντικείμενο που μοι-

ράζεται τα βιώματα του θεραπευομένου, ή προσπάθεια επαναδιαπραγμάτευσης σχέσεων με σημαντικά αντικείμενα από το παρελθόν, τα οποία ο θεραπευτής αντιπροσωπεύει. Δεδομένης της ύπαρξης μιας κοινότητας εκπατρισθέντων, στην οποία και οι δύο συμμετέχουν, μια τέτοια επιλογή μπορεί να αντικατοπτρίζει δυσκολίες στη διατήρηση των ορίων, εκδηλώνοντας με αυτό τον τρόπο επιθυμίες επιβολής της παρουσίας του θεραπευομένου στο θεραπευτή, ή μια προσπάθεια ελέγχου του θεραπευτή μέσω συνεχούς επιτήρησης. Η επιλογή θεραπευτή από την ίδια χώρα μπορεί, επίσης, να υποδεικνύει μία επιθυμία ταύτισης με κάποιον, ο οποίος πραγματοποίησε μια επιτυχή προσαρμογή στη νέα χώρα.

Η προτίμηση για θεραπευτή από την καινούρια χώρα εγκατάστασης μπορεί, επίσης, να είναι πολύσημαντη: μπορεί να αντικατοπτρίζει μια προσπάθεια αποφυγής συγχώνευσης με σημαντικά αντικείμενα του παρελθόντος, ή ναρκισσιστικού τύπου αδυναμίες, που γίνονται εμφανείς από την επιθυμία ταύτισης με ένα καινούριο εξιδανικευμένο αντικείμενο, ή δυσκολίες σε θέματα εμπιστοσύνης, που υποδεικνύονται από την προτίμηση για κάποιον που δεν ανήκει στην κοινότητα των εκπατρισθέντων, εξαιτίας του φόβου έκθεσης. Όχι σπάνια, η επιλογή ενός θεραπευτή από την καινούρια χώρα μπορεί να λειτουργήσει και σαν αντίσταση στη θεραπεία, εφόσον ο θεραπευόμενος βιώνει το θεραπευτή ως κάποιον που δεν μπορεί να κατανοήσει τα βιώματά του/της, ή ως κάποιον που μπορεί να προσβληθεί ή να προκληθεί ακούγοντας αρνητικά σχόλια για τη χώρα εγκατάστασης.

Ζητήματα αντιμεταβίβασης, που συχνά εκδηλώνονται στη θεραπεία, συχνά σχετίζονται με τη χώρα καταγωγής του θεραπευτή. Όταν θεραπευτής και θεραπευόμενος κατάγονται από την ίδια χώρα, υπάρχει η πιθανότητα υπερταύτισης ή υπερεπένδυσης στη θεραπεία. Θέματα που αφορούν τα ασυνείδητα κίνητρα του θεραπευτή για μετοίκηση μπορεί να διακινήθούν στη θεραπεία, ιδιαίτερος όταν συνδέονται με θέματα που δεν έχουν επιλυθεί. Οι επιπλοκές που μπορεί να προκύψουν σε μια κοινή κοινότητα εκπατρισθέν-

των πρέπει, επίσης, να ληφθούν υπόψη. Όταν ο θεραπευτής κατάγεται από την καινούρια χώρα εγκατάστασης, στα ζητήματα αντιμεταβίβασης συχνά εμπλέκονται αντιλήψεις ή προκαταλήψεις, αρνητικές και θετικές, που αφορούν τη χώρα καταγωγής του θεραπευομένου και τους αλλοδαπούς γενικά.

Αν και πολλά από αυτά τα ζητήματα δεν αφορούν αποκλειστικά στην ψυχοθεραπεία εκπατρισθέντων, και είναι κοινά στην ψυχοθεραπευτική διαδικασία γενικά, η θεραπεία με εκπατρισθέντες παρ' όλα αυτά ενέχει ιδιαίτερες δυσκολίες και προκλήσεις. Η διερεύνηση των ασυνείδητων κινήτρων που εμπλέκονται στην απόφαση εκπατρισμού, των λόγων που διαμόρφωσαν το αίτημα για θεραπεία, και των κύριων δυναμικών που εκδηλώνονται στη θεραπεία, ειδικότερα τα θέματα μεταβίβασης-αντιμεταβίβασης είναι κρίσιμη, προκειμένου να επιλυθούν βασικές ενδοψυχικές δυσκολίες και να διευκολυνθεί περαιτέρω η ψυχική ωρίμανση και εξέλιξη του ατόμου.

Βιβλιογραφία

- Akhtar, S. (1994). A third individuation: Immigration, identity and the psychoanalytic process. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 43, 1051-1084.
- Amati-Mehler, J., Argentieri, S., & Canestri, J. (1993). *The Babel of the unconscious: Mother tongue and foreign languages in the psychoanalytic dimension* (J. Whitelaw-Cucco, Trans.). Madison, CT: International Universities Press.
- Antokoletz, J. C. (1993). A psychoanalytic view of cross-cultural passages. *American Journal of Psychoanalysis*, 53, 35-54.
- Anzieu, D. (1976). L'enveloppe sonore du soi. *Nouvelle Revue Psychanalytique*, 13, 161-179.
- Babcock, C., & Caudill, W. (1958). Personal and cultural factors in treating a Nisei man. In G. Seward (Ed.), *Clinical studies in cultural conflict*. New York: Ronald Press.

- Baxter, H., & Cheng, L. Y. (1996). Use of interpreters in individual psychotherapy. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 30, 153-156.
- Buxbaum, E. (1949). The role of a second language in the formation of ego and superego. *Psychoanalytic Quarterly*, 18, 297-289.
- Fischer, N. (1971). An interracial analysis: Transference and counter transference significance. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 19, 736-745.
- Flegenheimer, F. (1989). Languages and psychoanalysis: The polyglot patient and the polyglot analyst. *International Review of Psychoanalysis*, 16, 377-383.
- Goldberg, E., Myers, W., & Zeitman, I. (1974). Some observations on three interracial analysis. *International Journal of Psychoanalysis*, 55, 495-500.
- Greenson, R. (1950). The mother tongue and the mother. *International Journal of Psychoanalysis*, 31, 18-23.
- Grinberg, L., & Grinberg, R. (1989). *Psychoanalytic perspectives on migration and exile* (N. Feistinger, Trans.). New Haven, CT: Yale University Press.
- Holmes, D. E. (1992). Race and transference in psychoanalysis and psychotherapy. *International Journal of Psychoanalysis*, 73, 1-11.
- Karpi, E. (1935). The choice of language in polyglot psychoanalysis. *Psychoanalytic Quarterly*, 24, 343-357.
- Laplanche, J., & Pontalis, J. B. (1986). Λεξιλόγιο της Ψυχανάλυσης (Β. Καψαμπέλης, Α. Χαλκούση, Α. Σκούλικα, & Π. Αλούπη, Μετάφ.). Αθήνα: Κέδρος.
- Lager, E., & Zwerling, I. (1980). Time orientation and psychotherapy in the ghetto. *American Journal of Psychiatry*, 137, 306-309.
- Oquende, M. (1996). Psychiatric evaluation and psychotherapy in the patient's second language. *Psychiatric Services*, 47, 614-618.
- Pande, S. K. (1968). The mystique of "Western" psychotherapy: An Eastern interpretation. *Journal of Nervous & Mental Disorders*, 146, 425-432.
- Shapiro, E. T., & Pinsker, H. (1973). Shared ethnic scotoma. *American Journal of Psychiatry*, 130, 1338-1341.
- Taketomo, Y. (1989). An American-Japanese transcultural psychoanalysis and the issue of teacher-transference. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 17, 427-450.
- Ticho, G. (1971). Cultural aspects of transference and countertransference. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 35, 315-326.
- Volkan, V. D. (1993). Immigrants & refugees: A psychodynamic perspective. *Mind & Human Interaction*, 4, 63-69.
- Wangh, M. (1992). Being a refugee and being an immigrant. *International Review of Psychoanalysis*, 11, 15-17.

Issues in psycho-analytic psychotherapy with ex-patriates

ANNA CHRISTOPOULOS
University of Athens, Greece

ABSTRACT The topic of psycho-analytically oriented psychotherapy with ex-patriates, –individuals living temporarily or permanently in a country other than their own out of a sense of personal choice– has received little clinical or theoretical attention to date. This paper focuses on two general areas that are central in psychotherapeutic work with ex-patriates. The first concerns intrapsychic factors that may play a central motivational role in the decision to live abroad that are typically manifested in efforts to resolve inner difficulties by external change, i.e., by relocation. Examples include the attempt to re-negotiate unresolved issues of separation-individuation, to overcome narcissistic vulnerability, or to cope with difficulties in proceeding with developmental tasks of adulthood. The second area concerns significant treatment issues such as the reasons for seeking therapy, as well as salient treatment dynamics, with particular emphasis on transference and countertransference manifestations.

Key words: Ex-patriate, Motivational factors, Psycho-analytic psychotherapy.

Address: Anna Christopoulos, Department of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Athens. Panepistimioupolis, Ilissia, 157 84 Athens, Greece.